

Landskap: Småland..... Upptecknat av: Leif Eeg-Olofsson
Härad: Västra..... Adress: St. Alg. 6, Lund
Socken: Nydala..... Berättat av: Johan Pettersson
Uppteckningsår: 1946..... Född år 1873 i Nydala

- S.1 Märkesdagar och minnesregler
- S.8 Några benämningar på årets tider
- S.9 Om Sibylle spådom
- S.10 Övernaturliga väsen och skydd mot dem
- S.11 Medel mot sjukdomar
- S.13 Medel mot sjukdom hos kreatur
- S.14 Föreställningar om djur och tydor av dessa
- ¹⁵ S.16 Om gärdesgårdar och skrock kring dem.
- S.17 Medel för jakt-och fiskelycka
- Trollskott och förgörning av bössa
- Tyda vid midsommar
- S.18 Försiktighetsmått med havande kvinnor och nyfödda barn
- Kyrkklocka i Munksjön

(N. M. 72.)

Vänd.

- S.19 Försiktighetsmått vid dödsfall
 Skyddsmedel mot åska
 Kärleksdryck
 Skyddsmedel vid kärning och försäljning av mjölk och smör
- S.20 Tappa sav
 Mos av krösen och enebär
 Såptillverkning
 Bläcktillverkning
- S.21 Kryddor i brännvin *LWF 50*
 Enebärsdricka
- S.22 Sista björnen i Nydala
 Fårklippning
 Bi-och bockslakt
 Dra kvarnen i tomme
 Medel mot väggohyra
- S.23 Tid för sådd av lin och vinterråg och för potatissättning
 Fingrarnas namn
 Försiktighetsmått vid bakning

ACC. N:R M. 10340 : /

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Märkesdagar och minnesregler.

Blev Henrik blåsigt och kall, blev det en varm sommar. Var det mycket nederbörd, blev det en sparsam och kylig sommar.

Var det mycket regn på Paulus, skulle det bli mycket regn på eftersommarn och i bärgningen men lite regn på försommarn.

Var det mycket snö på Karl, skulle det bli torr sommar och tidig snö på hösten.

Var kyndelsmässedan soligt, skulle det bli mycket regn på Mickelsmässedan.

Om det var vackert på Blasius, skulle det bli ostadigt väder på sommarn, särskilt kring midsommar.

Om Dorotea var vacker, skulle det bli omväxlande väder i september.

Om Agabus var regnigt, skulle det bli frostnätter på försommarn, särskilt i slutet av maj och början på juni.

Om Sigfrid hade mycket snö, skulle det bli torr sommar. Om det var tösigt, skulle det bli en sval sommar. Om det var kallt, skulle det bli

en varm sommar.

Petter Katt och Mattias kastar ut den hete stenen. Då fräter det lika mycket under som ovan.

Var det milt på Leander, blev det en kall juladag.

Om Perpetua var vacker, skulle det sen vara stadigt väder för det mesta ända till midsommar.

Sådant som vädret var på Fyrtio Martyrer, skulle det bli 40 dar efter. Om det var riktigt vackert den dan, skulle påskadan bli regnig.

På Vindician skulle en hålla sig inne, för det var en ohälsosam dag. Olyckor av alla slag kunde träffa en. Den som tog sig något före, lyckades sällan.

På Gregorius skulle man vara mycket ute i det fria, för då fick man sen vara ute hela sommarn och njuta. Om det var möjligt, skulle en springa barfota. På morgon~~en~~ skulle en smörja fötterna med talg eller smörja för att kunna gå.

På Bengtadan skulle en äta vissa rätter, jag tror det var kålrötter. Varför vet jag inte.

Varfedan var första sommardan. Kunde man ligga ute då, skulle sommarn bli vacker. Samma väder som den dan skulle det bli hela sommarn. Folk brukade säga: "Jag ligger hellre ute förste vinternatta än förste sommernatta," för det var så kallt varfedan, men det kunde vara så varmt vid Mickelsmäss.

2 söndagen efter påsk. Sådant som vädret var då, skulle det bli i pingst.-Om de kunde släppa ut fåren den dan, kunde dessa gå ute långt fram på hösten.- Fick en höra måsar den dan, blev det god fiske-sommar.

Det sön växer före Markus, fryser bort i maj.

Om det var ruskigt på Ture, blev det en ruskig försommar och en tårr eftersommar. Ett gammalt talesätt var: "I da ä dä Ture, i mörn ä dä Tyke, å då blir dä värre."

Var Valborg vacker, skulle det bli en vacker maj. Om Valborg var ruskig, skulle det bli så ända till den 10-11 juni.

Om Sofia var blåsig, skulle det bli en blåsig eftersommar; om hon var lugn, skulle det bli en lugn eftersommar.

Om Erik ger ax, ger Olle kaka. Om det var vackert väder på

Erik-dan, skulle det bli så ända till slutet av juli.

På Rebecka skulle en inte äta eller dricka, förrän en hade arbetat i två timmar.

Om en inte hade vårat till Urban, skulle en nätt och jämnt få in skörden till hösten.

Beda-dan skulle en äta bruna bönor. De sattes den 27-31 maj och borde inte komma opp före slutet av maj.

Om barn föddes på Petronella, skulle det inte bli turligt för dem sen.

På Bonifacius skulle en gå till bikupan och knacka och köra ut bina, för då födde de sig själva.- Det korn, som såddes den dan, blev det likesta.

Rovorna kunde sås på Eskiladan men helst senare, för annars åt jordlopporna opp dem.

Pingstaregn gör sällan gott.

Heliga Trefaldighet kallades höga sändan. Om det var regn då, skulle det bli regn på söndagarna i nio veckor.

Om det var rusk vid midssommar, skulle det bli rusk hela som~~mare~~ marn.

Om det föddes en pojke på Petrus, skulle han inte kalls så.
Gamla midsommardan, den 6 juli, var bättre för tydor än den nya, tyckte somliga.

Var det torrt på Knut, blev det dålig skörd. Den dan skulle de de börja slå.

Vid Joel skulle det vara halvslått.

Om Sara var regning, skulle hela veckan bli regning. Före fruntimmersveckan skulle det vara halvslått och väl det. Annars blev det kinkigt att bärga höet.

Om Jakob var torr, skulle hela skörden bli vacker. Augusti skulle få vackert väder.

Om det regnade sjusovardan, skulle det bli regn i sju veckor. Den dan skulle en stiga tidigt opp, annars blev en lat för året.

Till Olof skulle de gömma lite mat, annars blev det fattigt. Den tiden kallades Olsmässeökronen. Då skulle en slakta en get och koka och tillreda på bästa sätt.

Slåttern skulle vara över till Petri Fång, för sen blev det dåligt hö. Då skulle en också börja tänka på skörden. Den där skulle en också ta nya potater.

6

Om det var vackert Marie Himmelsfärd, skulle en få en vacker höst.

Till Brynolf skulle slåttern vara över, för sen blev lien inte skarper.

Före Bartolomeus skulle lövet vara taget, för sen föll det av.

På Johannes Döparens Halshuggningsdag skulle en röja buskar, så växte det inga telningar mer. Träderna skulle harvas då, så att det inte skulle bli något ogräs.

Den 10 sept. var sista metardan.

Vid Korsmäss fick en tända ljus igen. - Då skulle kornet vara inne. - Alla grindar skulle öppnas, och inget fick vara igenstängt, för den dagen befriades Kristi grav.

Den 27 sept. sattes vävarna opp, för sen skulle blekningen på våren ta bäst.

Till Mickelsmässe skulle kreaturen vara inne, för sen var gräset rostigt och inte hälsosamt. -Efter den dan fick en inte springa barfota. -Mikaeli var första vinterdan. Om det var nordanvind, blev det torr och sträng vinter; om det var västanvind med klar himmel, skulle det bli foderbrist; om det var sunnanvind, blev det en fuktig och mild vinter. Om det var torrt och varmt, blev det mycket halis på vintern. Om det var mulet och fuktigt, skulle det bli så hela vintern.

Om det var vacker Brittesommar, blev det vacker höst.

Var Gallus blöter, blev det bra korn. Folk brukade säga: "Regnar det på Galle, växer det korn på ~~H~~alle."

Den 7-8 okt. skulle äpplena skördas. Pärorna skulle hänga lite längre.

Till Lukas skulle alla rotfrukter vara inne, för om det frös den natten, var det fara, att en inte fick in dem.

Var Allhelgonadagen varm, blev det varm vinter; var den kall, blev det kall vinter. Den dan skulle en gå och hugga i en bok. Om den var våt, blev det en mild vinter; om den var torr, blev det kall vinter. Hästarna skulle vinterskos.

ACC. N:R M. 10340:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den 27 nov. var bästa slaktedan för svina.

På Anna-dan skulle en börja reda till jul. Jularågen kunde malas.

Lucia stöpte en julaljusen.

Om det var sträng vinter på Thomas, skulle det bli så till slutet av mars. Om det var milt, skulle det bli milt lika länge.

Några benämningar på årets tider.

Hönningsnätter kom mellan pingst och midsommar. Då föll det inte vanlig dagg utan honungsdagg. Särskilt på löne(lönn) kunde en finna det. Då skulle en inte lägga ut väv till blekning, för då hängde sig honungsdaggen på den.

Kråkevinter kallades en vinterknäpp, som kom i mars, när kråkorna hördes. Ärlevinter kallades en vinterknäpp, som kom, då ärlorna hade kommit. Den kunde komma så sent som i slutet av april.

Höhösten eller grönhösten var i slutet av augusti och början av september, när allt ännu var grönt. Senhösten var i slutet av oktober och början av november.

ACC. N:R M. 10340:9.

Andra tidsuttryck: tjäralössning, tefrysning, isalössning, höstflod, vårflod, åbarkninga (när snön gick och isen smälte), lövrusken (när löven föll).

Mellan varfedan och Mickelsmäss sa man: "Nu är det på ^{sommar}~~vinter~~-
talet." Mellan Mickelsmäss och varfedan sa man: "Nu är det på vinter-
talet."

Åtta dar före Kyndelsmässe var det halvliden vinter. Då var det halvgått och halvfodrat. Då vänder sig björnen i idet.

Månadsnamnen: Tors-Göje-vår-gräs-blomster-sommar-hö-skörde-höst-slakt-vinter-och julmånen.

Om Sibylle spådom.

"När böna vänne, tog Sibylle spådom ännu," var ett gammalt språk. -Somligt i Sibylle spådom har slagit in, t.ex. att folk skulle åka utan hästar (i bil) och tala utan tungor (radio, grammofoon).

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 10340:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Övernaturliga väsen och skydd mot dem.

När någon obehöri kom in på loen ve tröskninga, gick en fram
te hömöm å klämde slaja om halsen på'n å sa: "Vill du känna loekatten?"

Om en hade fått en bortbyting, skulle en låtsas skjuta in'en
i bakugnen. Då kom trollmor farande med det rätta barnet.

När en skulle gå ner i vattnet, skyddade en sig för näcken,
om en först spottade i vattnet.

För att lära sig spela av näcken skulle en gå till sjön
och lägga fiolen på en sten. Efter en tid låg där två likadana fioler.
Om en tog den orätta, som var näckens, försvann bägge fiolerna i sjön,
men om en tog den rätta, kunde en spela redigt.

ACC. N:R M. 10340://

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

11

Medel mot sjukdomar.

Om en hade reumatism, skulle en hugga en öx i en kubbe
t.ex. En annan person frågade: "Vad hugger du?" och då skulle en svara:
"Jag hugger värken ur leden och in i veden."

Mot lunginflammation skulle en ta in konjak och terpen-
tin eller dricka dekokt på lungört.

Mot astma skulle en dricka dekokt påstensöta och lung-
ört.

Om en hade bräck, skulle en smörja det med Johannesolja,
som fanns på apotek, eller också kunde en tvätta det med dekokt på eke-
bark.

Mot förstopning tog en in linfrövatten eller sirap
eller bikarbonat.

Hade en diarré, skulle en bösta stenköl och ta i vatten.

Om en hade liktornar, skulle en skära i dem och stryka
på saltsyra eller skedvatten.

Mot skärven (blindtarmsinflammation) tog folk in stark-
peppar och brännvin.

ACC. N:R M. 10340:/3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

13

Örsprång botades genom att man stack svart ull i örat eller genom att en ammande kvinna mjölkade in i örat.

Kikhosta botades genom att man andades in svavelånga eller genom att man drack mjölk genom en vargstrupe.

Sår läktes genom att t.ex. beck, talg, vax och olika slag av örtblad lades på, t.ex. ormbunksblad.

En värjde sig mot förfrysning, om en slog en sup brännvin i båda skorna.

Mot bölder skulle en äta en vitlök och kasta den i sjön.

Åderlåtning skedde mycket i september men annars när det behövdes. Min far lät ofta slå åder på sig. Det var vissa personer, som visste, hur ådrorna gick och som slog åder på folk.

Medel mot sjukdom hos kreatur.

Kreatur botades genom att de fick ta in lite skrap av något stål, som hade blivit stulet men återburet.

Föreställningar om djur och tydor av dessa.

När lommen kacklar, blir det torkväder; när han visslar, blir det regn.

När ugglan skriker vid ett hus, blir det snart lik.

När skatera kommer fram till huset, blir det främmande.

När svanen på hösten skriker, blir det snart och stränger vinter.

-När svanen håller på att dö, har han den vackraste sången. Hans blod är söt, och då går den till hjärtat.

Ärlan får inte skjutas. Det var en gång en bonde, som gick och plöjde med sina ök. Då råkade han en ärla med piskan, så hon dog. Strax därefter föll en av oxarna död ner.

Om orren spelar tidigt på hösten, blir det ^{snö 6 veckor efter} ~~Klångväx~~, om han spelar strax efter jul, blir det tidig vår. Om han spelar mitt på dan, blir det hiskligt kallt.

Om tjädern kommer nära husen på våren, blir det snart rusk.

Förtrollade orrar och tjädrar, som en annars inte kan skjuta, kan en råka, om en lägger några säakorn i bössan.

Ekorre och groda får en inte slå ihjäl.

ACC. N:R M. 10340:15. ✓ 9 ✓

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

15

Mot mullvadar skulle en sätta upp en värlöpare eller sätta några kohår på ett glödhet järn och köra ner i hålet.

Om huvet blir slaget av en orm, kan en ormslå gå och bota honom.

Om torbaggen(tordyveln)surrar tidigt på våren, blir det vinter ett tag till.

Om räven skriker häftigt, blir det snart nederbörd.

Går spindeln nerför, blir det snart nederbörd; går han uppför, blir det uppehållsväder.

Om fröa(grodorna)leker långt uppe i vattenytan, blir det våt försommar, annars torr.

Mörten leker, när alölövet är halvkomet.

Braxen leker, när enebusken ryker.

Om det var vackert och korpen skrek, skulle det snart bli regn. Om det var regn och korpen skrek, skulle det snart bli vackert.

Om gärdesgårdar och skrock kring dem.

Den 3-4 maj gick bonden och såg till sina gärdesgårdar. Efter Mickelsmässe fick de förfalla.

Förr fanns det ibland spöken vid grindarna. När en kom till en sån grind, gjorde en ett kors med en käpp på vägen.

En skulle inte krypa genom en gärdesgård, ett gap eller en grind utan hellre gå över. Särskilt för en havande kvinna var det farligt, för då blev det fel på barnet. För att bota det skulle hon stryka sig på det stället av kroppen, där hon trodde att barnet skulle bli felaktigt på kroppen.

Vid bröllop skulle långdansen gå över en gärdesgård.

Mot diarré och andra magsjukdomar tog en skägglav från en gärdesgård och tog in. Särskilt mot värk användes droppar från grinden. Mot skirva drog en barnet genom ett hål i gärdesgården.

ACC. N:R M. 10340: 17.

Medel för jakt-och fiskelycka.

För att få god jaktlycka smorde man bössan med "sävenbom", som en köpte på apotek.

För att få fiskelycka smorde en krokarna med nån smörja och sa: "Tvi, nu ska jag ha all fisk, som finns inom det här området." En kunde också offra en slant eller mat till sjöfrua.

Trollskott och förgörning av bössa.

Om en ville förgöra en bössa, skulle en först sticka fingrarna i munnen på ett lik och sen i bössan.

När en skulle skjuta trollskott, skulle en skjuta med bössan bakåt bakom axeln.

Tyda vid midsommar.

På midsommarnatten kunde en gå upp på ett nytäckt tak och få se, vad som skulle hända. Det skulle vara efter solnedgången, och en fick vara alldeles tyst.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

17

191.

Försiktighetsmått med havande kvinnor och nyfödda barn.

Om en havande kvinna gick förbi, och någon satte en yx i en kubbe
t.ex., blev barnet harmynt.

En havande kvinna skulle inte se på slakt när blodet rann, för
då skulle barnet få epileptiska anfall.

Innan barnet var döpt, fick en vara mycket försiktig. Ett vätte-
ljus lades i vaggan i en pung. Även krut och svavel användes.

Modern fick inte gå ut och inte vara bland folk, innan hon var
kyrktagen. Om hon kom in nänstans, kastade de eld och vatten efter
henne, för hon var oturlig.

Kyrkklocka i Munksjön.

I Munksjön ligger det en kyrkeklocka, och hon har kommit
dit på det viset, att hon inte var döpt, när de skulle ringa i henne.
Då flög hon till Munksjön och ner i den.

Försiktighetsmått vid dödsfall.

Om en skulle råka till att sticka till ett lik med en nål vid klädseln, fick en be liket om förlåtelse och stryka det i ansiktet med avig hand. Annars fick en ingen ro för den döde.

Skyddsmedel mot åska.

Förr i världen sköt de med skarpa skott mot åskmolnen, så gick dessa undan. Landshövding Stätt på Hubbestad gjorde så en slätterdag, och åskan drog bort.

Kärleksdryck.

En tös tog hem lite av nattvarvsbrödet och gav det i nån dryck åt den hon ville ha. Men på natten blev det så fullt av karlar i fönstret, så hon fick inte vara i fred.

Skyddsmedel vid kärning och försäljning av

mjölk och smör.

Om kärnan var förgjord, kunde en bota det genom att kasta i lite skrap av något stål, som var stulet men återburet.

När en sålde mjölk och smör, skulle en göra ett kors över, annars kunde mjölk och smör bli förgjort.

ACC. N:R M. 10340:20

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

20

Tappa sav.

Ve rätta savetien, slute av april å början av maj, var det somliga som borrade höl med en navare i e björk eller löne. Sen satte de en kran i hölet å tappade ur saven. Den jästade de å drack som vanligt dricka. Björka mådde inte väl av 'et. Ho dog inte, men ho växte inte då året.

Mos av krösen och enebär.

Förr gjorde de möcke mos av krösen å enebär, som de blandade.

Såptillverkning.

Under förra världskriget gjorde folk såpa genom att sålla aska och koka den ihop med ben.

Bläcktillverkning.

Bläck gjordes av töstebär. Det mesta bläcket gjordes av det.

ACC. N:R M. 10340: 2/

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

21

Kryddor i brännvin.

En malört togs upp med roten och las hel i brännvinet. Sådant brännvin användes mot magont.

Folk tog också frön av kummjin och la i brännvinet, men det var bara för den goda smakens skull. Somliga slog i blåbärssaft. En kunde också lägga socker i brännvinet, låta det brinna en stund och sen släcka. T.O.m. kanel kunde folk använda.

Allt det här har jag själv sett och smakat.

Enebärssdricka.

När de skulle göra enebärssdricka, böstade de först enebusken mot ett såll, tills bärena gick av. Sen rensade de bärena i sållet och sållade dem. Till det hade de särskilda såll, enebärssåll. Bärena torkades i ugnen och maldes på handkvarn. De bryggdes med malt, jästades, koktes och svalnades. Det var en god dricka. Den användes också i brödbakning.

Sista björnen i Nydala.

Sista björnen i Nydala sköts före min tid av Ossberg och Nisse på Högatorp. Björnen hade tatt en ko för en knekt. Det blev strid om vems björnen var, för Ossberg skadade björnen men Nisse träffade björnen bakom örat, så han stöp.

Fårklippning.

Fåren klipptes i början av oktober. En fick inte gå in dit, där fåren klipptes. Först tvättades de i en balja med ljunt vatten och fick sen ligga och torka i en torr kätte.

Bi-och bockslakt.

Bockarna slaktades i slutet av september, bina den 29-30 aug.

Dra kvarnen i tomme.

Onsdag före påsk och på juladan skulle en dra kvarna i tomme en stund, för då skulle det bli mycke att mala under året.

Medel mot väggohyra.

Mot väggohyra tog en mjölken ur en sill och strök i mearna på väggarna.

ACC. N:R M. 10340: 23.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

23

Tid för sådd av lin och vinterråg och för
potatissättning.

Linnet skulle sås, så det kom upp i slutet av maj, för då blev det tågrikt.

Vinterrågen såddes inte gärna i augusti, för då blev den enbladig. Inte heller i september, för då blev den trebladig. Men i oktober skulle den sås, för då blev det inga blad.

Fingrarnas namn.

Tommen, pekfingret, långeman, hjärtlihan, lillefingret.

Försiktighetsmått vid bakning.

När de bakade bröd och råkade bränna några kakor, fick de inte bli arga, för då kom trollena och tog det. Om det skulle kastas bort, fick de be Gud välsigna det, för annars kom trollena och tog det. Så var det med all mat.